

ДИДАКТИЧНА СИСТЕМА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ: ШЛЯХ ДО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Барановська Олена Володимирівна,
к.п.н., старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

Вступ. Освіта постійно еволюціонує та адаптується до потреб суспільства та ринку праці, тому питання впровадження профільного навчання у старшій школі виходить на передній план як важлива основа формування в старшокласників ключових компетентностей і підготовки їх до свідомого вибору майбутньої професії. У цій статті ми розглянемо спроби формування дидактичної системи профільного навчання в старшій школі України та виявити ключові позиції, які можуть бути корисними для її модернізації.

Мета роботи. Мета даної роботи – аналіз історії пошуку ефективних моделей профільного навчання в старшій школі, виявленні основних проблем та тенденцій організації профільного навчання в старшій школі.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури, вивчення нормативно-правових документів у сфері освіти, досвіду роботи педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів України; теоретичні методи.

Результати та обговорення. Профільне навчання в старшій школі націлене на виконання основного завдання: формування індивідуального навчального маршруту кожного учня, дозволяючи йому спрямовувати зусилля на розвиток професійних вподобань, здібностей, інтересів та знань. Тобто це вид диференційованого навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на майбутню професію [1]. Профільне навчання на сучасному етапі визначається як «...вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання

старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення...» [2].

Протягом останніх десятиліть, із зростанням усвідомлення потреб суспільства у гнучких, адаптивних навчальних системах, профільна освіта в старшій школі стала об'єктом інтенсивних досліджень та експериментів. Зокрема, період 1990-х-2000-х років був визначним в плані активного пошуку нових методик, підходів та моделей у профільній освіті. Цей період можна охарактеризувати як епоху інновацій у системі профільної освіти, коли активно експериментували з різноманітними формами організації навчального процесу з метою найбільш ефективного задоволення потреб індивідуального розвитку учнів. Саме під час цього періоду здійснювався пошук оптимальних стратегій та засад профільного навчання і допрофільної підготовки в загальноосвітній школі, гімназії та ліцеї. Багато шкіл та освітніх установ застосовували підходи, спрямовані на модифікацію існуючих структур та програм, з метою пристосування до зростаючих потреб учнів та суспільства загалом.

В 90-ті – 2000-ті роки активно напрацьовувалася нормативна та наукова база профільного навчання: Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат (Затв. наказом М-ва освіти України від 30.11.1993 р.); Положення про навчальний та навчально-науково-виробничий комплекси (Затв. наказом М-ва освіти України від 19.01.1994 р.); Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (Затв. наказом М-ва освіти України, М-ва праці України, М-ва у справах молоді і спорту від 02.06.1995 р.); Положення про спеціалізовану школу (школу-інтернат) системи М-ва культури і мистецтв України (Затв. наказом М-ва культури і мистецтв України від 27.01.2004); Про типові навчальні плани для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Наказ М-ва освіти і науки України від 20.05.2003 р.); Рекомендації Міністерства освіти і науки України 28.11.02 № 1/9 щодо забезпечення профільного навчання учнів старшої школи; Концепція державної системи професійної орієнтації населення (1994 р.); Концепція профільного навчання в старшій школі (2003) тощо.

Проблему диференціації навчання як основи організації профільного навчання в ті роки активно досліджували українські науковці: Г. Балл (психолого-педагогічні засади організації профільної допрофесійної підготовки школярів); О. Барановська (впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання); Н. Бібік (профільна школа: як стратегія рівного доступу до якісної освіти); О. Бугайов (диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі); В. Володько (індивідуалізація й диференціація навчання: понятійно-категорійний аналіз); Ю. Гільбух (диференціація освіти й навчання як передумова формування готовності до професійної праці); С. Генкал (самореалізація та самовизначення учнів профільних класів на основі індивідуальних освітніх проєктів); В. Грицак (рівнева й профільна диференціація при відборі в проліцейні та ліцейні класи); О. Губачов (допрофесійний компонент змісту навчання в основній школі); В. Кизенко (основні підходи до формування змісту профільного навчання); О. Корсакова (про технологію диференційованого навчання); Л. Липова (сучасні тенденції диференціації змісту освіти); І. Малафіїк (стратегія диференційованого навчання); О. Овчарук (профільне навчання в старшій школі); В. Рибалка (особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників); В. Романчук (організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору професії у навчально-трудоій діяльності); А. Самодрин (організація діяльності профільно-диференційованої середньої загальноосвітньої школи); П. Сікорський (теорія і методика диференційованого навчання в середніх загальноосвітніх і професійних навчальних закладах); С. Трубачева (дидактичні особливості інтеграції змісту освіти в умовах профільного навчання); А. Фурман (психодіагностика інтелекту в системі диференціації навчання); Б. Чижевський (організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні); Н. Шиян («М'яка» диференціація як основа моделювання профільного навчання) та ін. [3–7]. Саме в ті роки була закладена база для впровадження профільного навчання в старшій школі, але не всі початки були реалізовані в повній мірі.

Система профільного навчання потребувала серйозної адаптації до нових потреб суспільства, більшої гнучкості, орієнтації на індивідуальні можливості та запити учнів. Вивчення досвіду зарубіжних країн, курс України на інтеграцію в європейську спільноту, напрацьована вітчизняна база з питання диференціації та профілізації навчання дали орієнтири на серйозні зміни в системі освіти.

Розглядаючи досвід європейських країн з питання впровадження профільного навчання старшокласників, можна виокремити ряд можливостей, спрямованих на розвиток їхніх індивідуальних здібностей, вподобань та кар'єрних перспектив. Деякі з можливостей профільного навчання для учнів у Європі включають: *гнучкість програми*: (навчальні програми, які дозволяють учням вибирати з різноманітного спектру предметів та спеціалізацій в рамках профільного навчання); *міжнародні можливості*: (різноманітні програми обміну для учнів, можливості участі у міжнародних проектах та програмах, які дозволяють здобувати міжнародний досвід та розширювати свої горизонти); *професійна орієнтація*: (практичні курси, інтернатури та зустрічі з фахівцями у різних галузях, що допомагають учням краще розуміти свої інтереси та кар'єрні перспективи); *підготовка до вищої освіти*: (підготовка учнів до вступу до вищих навчальних закладів, надаючи їм необхідні знання та навички для успішного навчання на рівні вищої освіти); *розвиток особистості*: (розвиток критичного мислення, творчих навичок та самостійності учнів, допомагаючи їм стати більш самосвідомими та компетентними громадянами). Ці можливості можуть значно варіюватися в залежності від конкретної країни та школи, проте загальний тренд полягає в наданні учням можливостей для індивідуального розвитку та самореалізації через профільне навчання.

Сучасна *профільна середня освіта* складається з профільно-адаптаційного (10 рік навчання) та профільного (11-12 роки навчання) циклів, що створює передумови для врахування вікових та індивідуальних особливостей, потреб та зацікавлень здобувачів освіти, виявлення та надолуження освітніх втрат, а також формування індивідуальної освітньої

траєкторії здобувачів на підставі їхнього усвідомленого вибору. Освітні програми профільної середньої освіти: *академічного спрямування*: забезпечують поглиблене вивчення певних освітніх компонентів відповідних освітніх галузей; *за професійним спрямуванням*: містить інші освітні компоненти, які повністю або частково охоплюють зміст професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з певних професій, або стандартів фахової передвищої освіти з певних спеціальностей [8]. *Принципами профільного навчання* виокремлено наступні: *соціальної рівноваги*: узгодження можливостей освітніх послуг, запитів ринку праці й соціальних очікувань випускників школи; *наступності й неперервності*: взаємозв'язок між допрофільною підготовкою, профільним навчанням та професійною підготовкою; *гнучкості*: забезпечення можливостей та умов для зміни профілю навчання, змісту і форм організації профільного навчання, широкого вибору змісту навчальних програм та можливостей для його корекції; *варіативності*: багаторівневність навчальних планів, освітніх програм, змісту освіти, використання різноманітних технологій, надання учням можливості вибору предметів (курсів), що вільно вивчаються, зміна видів діяльності, використання інтегративного підходу у вивченні обов'язкових предметів; *діагностико-прогностичної реалізованості*: виявлення здібностей учнів для обґрунтованої орієнтації на профіль навчання та подальше професійне самовизначення; *диференціації*: забезпечення умов для добровільного вибору школярами профілю навчання, виходячи з їхніх пізнавальних інтересів, здібностей, досягнутих результатів навчання й професійних намірів; *індивідуалізації*: урахування індивідуальних особливостей особистості для досягнення поставленої мети, що слугує основою для здійснення особистісно орієнтованого навчання у профільній школі тощо.

Висновки. Напрацьована протягом більше ніж тридцяти років теоретична, правова та практична база організації профільного навчання в старшій школі, виникнення різних типів навчальних закладів нового типу в Україні дали можливість прийти до необхідності створення сучасної гнучкої

системи, за якої учень може поєднати індивідуальні інтереси та можливості із запитамі суспільства. Важливими факторами ефективності впровадження профільного навчання на сучасному етапі мають стати: адаптованість змісту навчання до нагальних потреб сучасного суспільства та особистих вподобань учня; врахування сучасних тенденцій та потреб ринку праці; створення чіткої системи допрофільного та профільного навчання в основній школі; індивідуалізація та диференціація навчання; розвиток та модернізація форм і методів профільного навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку: Наук.-доп. бібліогр. покажч. Вип.1. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Уклад.: Л. О. Пономаренко, Л. І. Ніколюк, Л. І. Самчук, І. М. Каневська; Наук. консультант і автор вступ. ст. В. І. Кизенко, канд. пед. наук; Наук. ред. і відп. за вип. Т. Ф. Букшина; Бібліогр. ред. Є.К. Бабич; Рецензент Н.М. Бібік, д-р пед. наук. К., 2004. 163 с.
2. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі. Наказ МОН № 1456 від 21.10.13 Взято з: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/
3. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / [авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І. Кизенка. Педагогічна думка, 2012. 216 с.
4. Кизенко В. І. Профільне навчання: проблеми впровадження. Біологія і хімія в школі. 2008. № 3. С. 42–44.
5. Барановська О. В. Модернізація змісту профільного навчання в світлі міжпредметної інтеграції. Директор школи, ліцею, гімназії. – 2015. № 4-5. С. 94–99.
6. Барановська О. В. Варіативність форм диференційованого навчання // Біологія і хімія в школі . 2011. № 4 (86). С. 26–29.
7. Барановська О. В. Проблема міжпредметної інтеграції в профільній школі / Перспективні напрямки світової науки : Збірник статей учасників

Тридцять третьої міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя» (20-27 трав. 2015 р.). Т. 1. Науки гуманітарного циклу. Запоріжжя : Вид-во ПГА, 2015. С. 24–26.

8. Проект стандарту профільної середньої освіти. Проект. с. 2. Взято з: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-royekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf?__cf_chl_tk=JBL7174V_d_K4Qjr7rpGVVpnj2bMwPwUwPGwouHGrds-1707755205-0-4240